

УДК 37.06

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-2-36>

Олеся КУЦЕНКО,

orcid.org/0000-0003-0389-0849

*викладач кафедри іноземних мов з латинською та українською мовами
Луганського державного медичного університету
(Рубіжне, Луганська область, Україна) lesenya.kutsenko@gmail.com*

Анна КРЕМЕНЧУК,

orcid.org/0000-0003-3509-2518

*викладач кафедри іноземних мов з латинською та українською мовами
Луганського державного медичного університету
(Рубіжне, Луганська область, Україна) cremenchuk.a@gmail.com*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СКЛАДНИК ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті охарактеризований взаємозв'язок толерантності та полікультурної компетентності як інтегративних якостей особистості студентів закладів вищої освіти, окреслено основні науково-педагогічні думки стосовно визначення понять «толерантність» та «полікультурна компетентність», а також структури вищезазначених термінів, визначено місце толерантності у структурі полікультурної компетентності. Проблема статті пов'язана з необхідністю підготовки студентів закладів вищої освіти до професійної діяльності у полікультурному середовищі України або закордонних держав, яка, своєю чергою, буде неможливою без сформованих полікультурної компетентності та толерантності, а також недостатньою обґрунтованістю структури понять «полікультурна компетентність», «толерантність», відсутністю уніфікованого підходу до формування цих інтегративних особистісних складників, необхідністю розробки універсальної педагогічної технології формування полікультурної компетентності. Метою статті є аналіз науково-педагогічних досліджень стосовно визначення структури термінів «толерантність», «полікультурна компетентність», виявлення місця толерантності у структурі полікультурної компетентності студентів закладів вищої освіти. З'ясовано, що толерантність та полікультурна компетентність є взаємопов'язаними поняттями, наявність в особистості сформованої полікультурної компетентності неможлива без сформованої толерантності, і навпаки, невід'ємним складником толерантності є сформована на достатньому рівні полікультурна компетентність. Таким чином, толерантність входить до основних компонентів поняття «полікультурна компетентність», а полікультурна компетентність, своєю чергою, є складником одного з компонентів толерантності. У статті також визначено змістові компоненти толерантності та полікультурної компетентності, до яких входять толерантне ставлення та складники, які стосуються знань, умінь, навичок полікультурного характеру, міжкультурних компетенцій та компетентностей, готовності до вивчення інших культур, готовності до взаємодії у полікультурному середовищі, поваги до рідної та іншої культури.

Ключові слова: толерантність, полікультурна компетентність, полікультурний простір, міжкультурна взаємодія, компонент, заклади вищої освіти.

Olesya KUTSENKO,

orcid.org/0000-0003-0389-0849

*Lecturer at the Foreign, Latin and Ukrainian Languages Department
Luhansk State Medical University
(Rubizhne, Luhansk region, Ukraine) lesenya.kutsenko@gmail.com*

Anna KREMENCHUK,

orcid.org/0000-0003-3509-2518

*Lecturer at the Foreign, Latin and Ukrainian Languages Department
Luhansk State Medical University
(Rubizhne, Luhansk region, Ukraine) cremenchuk.a@gmail.com*

TOLERANCE AS A CONSTITUENT OF MULTICULTURAL COMPETENCE

The article describes the interaction between tolerance and multicultural competence as between two integrative peculiarities of personality of the students in the institutions of higher education. The article outlines main scientific and pedagogical opinions concerning the definition of the notions “tolerance” and “multicultural competence” as well as the structure of the terms mentioned above. The article determines the role and place of tolerance in the structure of

multicultural competence. The problem of the article is related to necessity of training the students of the institutions of higher education to the professional interaction and operation in multicultural environment of Ukraine, or multicultural environments of another countries, while working and living abroad, and these will be impossible without multicultural competence formed in the individual and tolerance formed in the individual, as well as other people surrounding him/her. Other problems the article takes into account are: the lack of reasoning of the structure of notions "multicultural competence" and "tolerance"; absence of unified approach to the forming of these personality constituents; the necessity of development of the universal pedagogical technology of forming multicultural competence. The aim of the article is the analytical study of scientific and pedagogical research papers concerning determination of the structure for notions "tolerance" and "multicultural competence", detection of the role of tolerance in forming multicultural competence and its place in the structure of the multicultural competence of the students in the institutions of higher education. The article brings to light the facts that tolerance and multicultural competence are interconnected, and the presence of the formed multicultural competence as a personality constituent is impossible without the tolerance formed in the individual, and vice versa, the multicultural competence formed on the sufficient level is an integral constituent of the tolerance. The article determines the meaningful components of the tolerance and the multicultural competence.

Key words: *tolerance, multicultural competence, multicultural environment, cross-cultural interaction, component, institutions of higher education*

Постановка проблеми. XXI ст. можна назвати століттям глобалізації. У багатьох країнах постає необхідність розвитку та врегулювання академічної мобільності студентів, позаяк кожна людина має право на освіту, яку вважає найбільш оптимальною, навіть якщо отримання освіти відбуватиметься за кордоном.

За даними Міністерства освіти і науки України, зараз у нашій державі навчаються 76 548 студентів зі 155 країн світу¹, а за даними громадської організації «Центр дослідження суспільства», 77 424 наші співвітчизники виявили бажання навчатися за кордоном (дослідження станом на 2017 р.)². Загальновідомим є факт, що взаємодія іноземних студентів із представниками інокультурного середовища не відбуватиметься ефективно без двох умов: сформованої на достатньому рівні полікультурної компетентності та толерантності, сформованої як у іноземця, так і в його нового оточення. Полікультурна компетентність та толерантність є набутими в процесі навчання якостями особистості. Отже, з точки зору психології період навчання у закладах вищої освіти можна вважати сензитивним для формування толерантності та полікультурної компетентності. Актуальність цієї статті полягає в необхідності визначення ролі толерантності у формуванні полікультурної компетентності студентів закладів вищої освіти.

Аналіз досліджень. Толерантність та полікультурна компетентність були об'єктом дослідження багатьох науковців у галузі педагогіки та

психології. Зокрема, толерантність була проблемою дослідження Ю. В. Ірхіної, С. О. Моргунової, О. В. Орловської, О. Б. Столяренко, І. В. Таргоній та ін. Сутність, зміст та структура поняття «полікультурна компетентність» були предметами наукового розгляду С. О. Авхутської, О. С. Березюк, Л. І. Воротняк, Я. Г. Гулецької, М. М. Моцар та ін. Більшість праць серед науково-педагогічного доробку присвячені формуванню полікультурної компетентності у закладах середньої освіти або формуванню полікультурної компетентності студентів та магістрантів закладів вищої педагогічної освіти. Досліджень стосовно аспектів формування толерантності в умовах полікультурного середовища, а також досліджень стосовно ролі толерантності у процесі формування полікультурної компетентності не досить.

Мета статті – охарактеризувати взаємозв'язок толерантності та полікультурної компетентності як інтегративних якостей особистості студентів закладів вищої освіти, визначити місце толерантності у структурі полікультурної компетентності.

Виклад основного матеріалу. До визначення толерантності у сучасній вітчизняній науці є декілька підходів. Найбільш прийнятними вважатимемо *класичний, педагогічний та інтегративний* підходи. Згідно з *класичним* підходом, толерантність розглядається як особистісно-психологічна позиція індивідуума стосовно оточуючих. Прибічники *класичного* підходу подають такі трактування терміна «толерантність», як: «повага, прийняття і правильне розуміння різноманіття світових культур, форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності»³, «повага і визнання рівності, відмова від домінування і

¹ Наведено за: Іноземні студенти в Україні. Міністерство освіти і науки України. Український державний центр міжнародної освіти. URL: <https://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini/> (дата звернення: 16.07.2021).

² Наведено за: Українське студентство за кордоном: дані до 2017/18 навчального року: Cedoss. Аналітичний центр і спільнота. URL: <https://cedos.org.ua/researches/ukrainske-studentstvo-za-kordonom-dani-do201718-navchalnoho-roku/> (дата звернення: 16.07.2021).

³ Наведено за: Шлягина Е. И. Толерантность как условие позитивного межэтнического общения / Е. И. Шлягина, И. М. Карлинская. Психология общения: проблемы и перспективы. МЖ Центрполиграф, 2000. 257 с. С. 12.

насилення, визнання багатомірності і різноманіття людської культури, норм та вірувань» (Грива, 2008), «складне соціокультурне явище сучасного світу, що характеризується терпимим ставленням до іншого, другого чи альтернативного» (Шаюк, 2011) тощо.

Толерантність з позицій педагогіки насамперед має бути притаманна педагогові як суб'єктові освітнього процесу. На суб'єктному характері прояву толерантності наголошує і І. В. Кривошапка, зазначаючи, що толерантність варто вважати способом діалогічної суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача зі студентами, зорієнтованим на визначення меж самоідентифікації на засадах партнерства, співпраці, взаємосприйняття, взаєморозуміння і взаємовимогливості до особистісних проявів та індивідуальних властивостей іншої людини (Кривошапка, 2015).

Недавні дослідження (Т. Ю. Гурова, О. Б. Столяренко, І. В. Таргоній та ін.) аналізують толерантність з позицій інтегративного підходу, згідно з яким толерантність розглядається як інтегральна якість особистості. Такий підхід зумовлює трактування толерантності як складного особистісно-морального утворення, а отже, матиме багаторівневу та багатокомпонентну структуру. Визначення толерантності за інтегративним підходом мають несуттєві відмінності, тому наведемо як найбільш точне визначення О. В. Орловської, а саме: «толерантність – це інтегративна якість особистості, що відображає активну моральну позицію і готовність до конструктивної взаємодії з людьми і групами незалежно від їх національної, соціальної, релігійної, гендерної приналежності, поглядів, світогляду, стилю мислення й типу поведінки (виключаючи асоціальні прояви свідомості і поведінки); сприяє успішному самоствердженню особистості та її самореалізації у суспільстві» (Орловська, 2011: 9).

Таким чином, у цьому дослідженні *толерантність* визначаємо як інтегративну складноструктуровану духовно-моральну якість особистості, яка відображає готовність до конструктивної взаємодії з людьми незалежно від їхньої етнічної та культурної ідентичності та/або психічних і психологічних особливостей, включає у себе комплекс сформованих особистісних якостей та внутрішньоособистісних динамічних процесів, спрямованих на забезпечення взаємодії з іншими представниками суспільства на засадах рівності та взаємоповаги.

Стосовно визначення полікультурної компетентності думки вітчизняних та зарубіжних науковців майже однакові, можна з упевненістю говорити, що найбільш прийнятний підхід до

визначення полікультурної компетентності – інтегративний. За цим підходом полікультурна компетентність розглядається як особистісне утворення (М. М. Моцар, О. М. Кондратьєва та ін.), яке складається з багатьох компонентів (О. М. Кондратьєва, Л. Є. Перетяга та ін.) та є професійно значущим (С. О. Авхутська, А. В. Щербакова та ін.). Наведемо деякі з визначень полікультурної компетентності як інтегративного утворення:

– інтегративна якість особистості, що формується у процесі навчання та включає систему полікультурних знань, умінь навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, полікультурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя й діяльності у сучасному полікультурному суспільстві, що реалізується в здатності ефективно вирішувати завдання суспільної діяльності в ході позитивної взаємодії з представниками різних культур (О. С. Березюк) (Березюк, 2015);

– інтегративна якість особистості, зумовлена наявністю глобального полікультурного середовища сучасного світу, яка визначає її продуктивну життєдіяльність, здатність орієнтуватися у різноманітних сферах соціальної та професійної активності, гармонізує її внутрішній світ та відношення до полікультурного суспільства, базується на системі полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей та забезпечує ефективне вирішення професійних завдань у процесі полікультурної взаємодії з представниками різних соціальних груп, національностей, рас, релігійних конфесій (Щербакова, 2015).

Таким чином, *полікультурна компетентність* є поєднанням внутрішньоособистісних динамічних процесів та духовно-моральних якостей, які базуються на отриманих знаннях соціокультурного характеру, уміннях та навичках міжкультурної взаємодії та проявляють себе у подальших інтеракціях із навколишнім світом з метою дотримання таких соціальних норм і правил поведінки, за яких взаємодія між представниками різних культур відбувається на засадах рівності та взаємоповаги.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники майже однакові в тому, що як толерантність, так і полікультурна компетентність є складноструктурованими явищами, спрямованими на дотримання принципів взаємоповаги та рівності у комунікації з представниками різних культур. Це означає, що у структурі толерантності мають бути складники полікультурного характеру, а у структурі полікультурної компетентності повинен бути компонент, який включатиме толерантність.

У понятті «толерантність» складники полікультурного характеру, на думку більшості вітчизняних дослідників, є інтегрованими, але в компонентах структури не зазначені. Так, наприклад, С. О. Моргунова зазначає, що «одним з національних пріоритетів є формування етнотолерантної особистості» (Моргунова, 2018), а одним з принципів навчання та виховання, що базується на толерантності, дослідниця вважає виховання в дусі відкритості та розуміння інших народів, різноманіття їхніх культур та історії, а також розвиток ідей альтруїзму і поваги до інших, солідарності і причетності (Моргунова, 2018). Вивчаючи дослідницькі роботи, які стосуються толерантності, О. В. Орловська виділяє соціокультурний підхід до визначення поняття, згідно з яким толерантність постає як система цінностей, що входить до структури суспільної свідомості. Однією з умов ефективної підготовки майбутніх учителів до формування толерантності в учнів старшої школи дослідниця називає гнучкість та полікультурну спрямованість змісту навчальних планів і програм (Орловська, 2011). Також Декларація принципів толерантності визначає толерантність як усвідомлення різноманіття культур усього світу, багатства форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності⁴. Структуруючи поняття толерантності, І. В. Кривошапка зазначає, що когнітивний компонент толерантності включає знання про толерантність як соціокультурне явище (Кривошапка, 2015: 73).

Таким чином, більшість дослідників вважають толерантність необхідним інструментом функціонування в полікультурному середовищі, а формування толерантності – процесом і технологією, однією з цілей яких є забезпечення плідної взаємодії представників полікультурного соціуму.

Багато дослідників полікультурної компетентності вводять до компонентів структури поняття «толерантність», проте немає однозначної думки, до якого саме компонента полікультурної компетентності прийнято таке утворення відносити. Більшість дослідників, які включають толерантність у склад полікультурної компетентності, вважають, що це складник діяльнісного або комунікативно-діяльнісного компонента (О. М. Кондратьєва, М. В. Сімоненко, А. В. Щербакова), ціннісно-рефлексивного або ціннісного (О. М. Кондратьєва, П. І. Кендзьор). Дослідники, які вважають, що толерантність є складовою частиною комунікативно-діяльнісного компонента,

обґрунтовують свою точку зору тим, що комунікація та діяльність у полікультурному соціумі неможлива без сформованого в особистості толерантного ставлення до оточуючих. Комунікативно-діяльнісний компонент у науковому дослідженні О. М. Кондратьєвої виступає як ціннісно-нормативний регулятив культурної діяльності, такий компонент формує здатність протистояти конфліктам з представниками інших культур, а також толерантне відношення до інокультурних відмінностей⁵. Проте автор відносить толерантність і до ціннісно-рефлексивного компонента полікультурної компетентності, підкреслюючи тим самим проблему багатоаспектності толерантності як складноструктурованого явища, неможливості віднесення її до одного конкретного компонента. Згідно з А. В. Щербаковою, діяльнісний компонент полікультурної компетентності повинен включати у себе навчальні, дослідницькі та компенсаторні стратегії, що забезпечують вміннями позитивного спілкування та взаємодії в полікультурному середовищі, «тобто вміннями й готовністю сприймати та з повагою і толерантністю ставитися до іншої культури та її носіїв» (Щербакова, 2015: 93). Дослідниця у діяльнісний компонент включає також і рефлексію, тобто здатність оцінювати свою діяльність у полікультурному контексті. Проте деякі дослідники рефлексивний компонент у структурі полікультурної компетентності виділяють як окремий. Ми вважаємо, що саме через відсутність уніфікованої структури полікультурної компетентності, а також через складну структуру самої толерантності різні науковці відносять толерантність як до діяльнісного компонента, так і до ціннісного чи до ціннісно-рефлексивного компонентів полікультурної компетентності.

Думки про те, що толерантність повинна бути складовою частиною ціннісного компонента також не позбавлені раціонального підґрунтя. Так, П. І. Кендзьор наголошує на тому, що толерантність – це насамперед засаднича якість особистості у системі саме ціннісної складової частини полікультурної компетентності, позаяк толерантність за семантикою сконцентровує увагу на ціннісних категоріях терпимості, сприйняття, розуміння (Кендзьор, 2014). Дослідник також зазначає, що у процесі полікультурного виховання особистості увага когнітивному та діяльнісному аспектам міжкультурної взаємодії приділяється не досить.

⁴ Наведено за: Декларація принципів толерантності : затв. резолюцією Ген. конф. ЮНЕСКО від 16.11.1995 р. № 5.61. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503#Text (дата звернення: 16.07.2021).

⁵ Наведено за: Кондратьєва О. М. Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи (на засадах лінгвокраїнознавчого підходу) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2017. 265 с.

Отже, толерантність як одна зі складових частин полікультурної компетентності не може бути сформована лише в ціннісному або лише в діяльнісному компонентах такої компетентності. Необхідно з'ясувати, чи можемо ми виокремити у структурі полікультурної компетентності досить обґрунтовані іншими дослідниками компоненти, де була б толерантність.

Деякі дослідники відносять толерантність до когнітивного (С. О. Авхутська), креативного (І. М. Кушнір), конативного (М. М. Моцар), афективного (Л. Є. Перетяга) компонентів полікультурної компетентності.

Обґрунтовуючи наявність толерантності у складі когнітивного компонента полікультурної компетентності, С. О. Авхутська зазначає, що «розуміння культури миру (безконфліктного існування) пов'язане з формуванням уявлень про ціннісну рівність людей як членів єдиного людського суспільства» (Авхутська, 2011: 114). Розуміння будь-чого є результатом процесу пізнання, а отже, вимагає задіявання когнітивних процесів.

Толерантність як ставлення до оточуючих розглядає М. М. Моцар. Згідно з дослідницею, конативний, або поведінковий, компонент полікультурної компетентності полягає у поважному, дружньому, доброзичливому ставленні, вияві зацікавленості стосовно інших людей; уміннях взаємодіяти, іти на компроміси, співробітництво. Конативний компонент, згідно з дослідницею, характеризується інтерактивністю, полікультурністю як готовністю до засвоєння інших культур і здатністю до збереження власної, комунікативністю, відкритістю, соціальністю, а також толерантністю. При цьому дослідниця зазначає, що толерантність є необхідною умовою багатокультурності (Моцар, 2018). Згідно з Л. Є. Перетягою, афективний компонент полікультурної компетентності «передбачає виховання взаємоповаги до проявів інокультурності і виявляється у формуванні позитивного (толерантного) ставлення до етнокультурного різноманіття світу» (Перетяга, 2008: 7). Етнічна толерантність (готовність представників одних етнічних спільнот взаємодіяти з іншими), на думку автора, сама по собі не здатна вирішити всі конфлікти і проблеми міжетнічного взаєморозуміння й взаємодії, а може лише надати

їм цивілізовану, гуманістичну форму, сприяючи тим самим пошуку оптимальних рішень гармонізації міжетнічних відносин, а полікультурна компетентність, на відміну від толерантності, містить у собі механізми забезпечення ефективності міжетнічної взаємодії. Позаяк афективний компонент так само, як і конативний компонент у дослідженні М. М. Моцар, передбачає ставлення до навколишньої дійсності, у цьому дослідженні ми можемо синонімізувати поняття «афективний» і «конативний», і на такому етапі нашого дослідження, поки не буде доведена або спростована смислова тотожність цих понять, характеризуватимемо компонент полікультурної компетентності, у якому зазначатиметься ставлення до інших культур, як афективно-конативний.

Висновки. Конкретизуючи підсумки теоретичних напрацювань учених з досліджуваної нами проблеми, наголошуємо на основних положеннях, які характеризують взаємозв'язок толерантності та полікультурної компетентності.

1. Толерантність існує та може бути сформована в особистості в процесі навчання як самостійна інтегративна складноструктурована внутрішньо-особистісна якість. Також толерантність є необхідною складовою частиною полікультурної компетентності, позаяк полікультурна компетентність передбачає терпимість і повагу до інших культур як передумову ефективної міжкультурної взаємодії.

2. Полікультурна компетентність також є інтегративною складноструктурованою внутрішньо-особистісною якістю, що є набутою та набувається в процесі навчання. Аналітико-реферативне дослідження з питань структури полікультурної компетентності дозволило нам виявити, що полікультурна компетентність містить діяльнісний або когнітивний, комунікативно-діяльнісний, ціннісно-рефлексивний та афективно-конативний компоненти. Ми вважаємо, що толерантність є неодмінним складником діяльнісного, ціннісно-рефлексивного та афективно-конативного компонентів полікультурної компетентності, але вважаємо за доцільне відносити толерантність до афективно-конативного компонента, позаяк такий компонент передбачає ставлення, а ставлення передбачає діяльність стосовно оточуючих, що базується на певній системі цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авхутська С. Полікультурна компетентність як чинник професійного й особистісного зростання майбутнього учителя історії. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 4. Ч. 1. С. 110–115.
2. Березюк О. С. Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців у сучасному освітньому просторі Професійна педагогічна освіта: системні дослідження : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир. 2015. С. 193–209. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/18253/1/berезюк.pdf> (дата звернення: 16.07.2021).

3. Грива О. А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10. Київ, 2008. 34 с.
4. Кендзор П. І. Толерантність як ціннісна складова полікультурної компетентності особистості школяра. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2014. Вип. 18(1). С. 306–315. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18%281%29_36 (дата звернення: 16.07.2021).
5. Кривошапка І. В. Виховання толерантності майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Полтава, 2015. 280 с.
6. Моргунова С. О. Формування толерантності в іноземних студентів у процесі навчання у полікультурному середовищі закладу вищої освіти. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ, 2018. Вип. 60. С. 34–37.
7. Моцар М. М. Формування полікультурної компетентності майбутніх перекладачів з використанням технологій дистанційного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2018. 313 с.
8. Орловська О. В. Підготовка майбутнього вчителя до виховання толерантності в учнів старшої школи США : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 23 с.
9. Перетяга Л. Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Харків, 2008. 25 с.
10. Шаюк О. Я. Психологічні особливості формування професійної толерантності у майбутніх економістів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Тернопіль, 2011. 216 с.
11. Щербакова А. В. Формування полікультурної компетентності у студентів-медиків у навчально-виховному процесі вищого медичного навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Старобільськ, 2015. 357 с.

REFERENCES

1. Avkhutska S. Polikultura kompetentnist yak chynnyk profesiinoho y osobystisnoho zrostantia maibutnoho uchytelia istorii [Multicultural competence as a factor of professional and personal progress of the future History teacher]. *Problems of training a contemporary teacher*. 2011. No. 4. P. 1. Pp. 110–115 [in Ukrainian].
2. Bereziuk O. S. Systemnyi pidkhid do formuvannia polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv v suchasnomu osvithnomu prostori [Systemic approach to Forming Multicultural Competence of the Future Specialists in the Contemporary Educational Environment]. *Professional Pedagogical Education: Systemic Researches*. Zhytomyr, 2015. Pp.193–209 [in Ukrainian].
3. Hryva O. A. Tolerantnist v protsesi stanovlennia molodi v umovakh polikulturnoho seredovyschcha [Tolerance in the Process of Youth Development under Conditions of the Multicultural Environment]. Extended abstract of PhD dissertation (Philosophy of Education). Kyiv, 2008. 34 p. [in Ukrainian].
4. Kendzor P. I. Tolerantnist yak tsinnisna skladova polikulturnoi kompetentnosti osobystosti shkoliara [Tolerance as a Value Component of the Schoolchild's Personality]. Theoretical and Methodical Problems of Education of Children and School Youth. 2014. Issue 18(1). Pp. 306–315. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2014_18%281%29_36 [in Ukrainian].
5. Kryvoshapka I. V. Vykhovannia tolerantnosti maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly v umovakh mahistratury [Fostering Tolerance of the Future Teachers of High School in Post-Graduate Education]. PhD Dissertation (Theory and Methodology of Upbringing). Poltava, 2015. 280 p. [in Ukrainian].
6. Morhunova S. O. Formuvannia tolerantnosti v inozemnykh studentiv u protsesi navchannia u polikulturnomu seredovyschchi zakladu vyshchoi osvity [Forming Tolerance among Foreign Students in the Process of Learning in Multicultural Environment of the Higher Educational Institution]. *Scientific Magazine of National Pedagogical Dragomanov University. Series 5. Educational Sciences: Reality and Perspectives*. Kyiv, 2018. Issue 60. Pp. 34–37 [in Ukrainian].
7. Motsar M. M. Formuvannia polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh perekkladachiv z vykorystanniam tekhnolohii dystantsiinoho navchannia [Forming Multicultural Competence of the Future Interpreters Using Technologies of Distant Learning]. PhD Dissertation (Professional Education). Kyiv, 2018. 313 pp [in Ukrainian].
8. Orlovska O. V. Pidhotovka maibutnoho vchytelia do vykhovannia tolerantnosti v uchniv starshoi shkoly SShA [Training of the Future Teacher to Fostering Tolerance among the Pupils of Primary School]. Extended abstract of PhD dissertation (Professional Education). Kyiv, 2011. 23 p. [in Ukrainian].
9. Peretiaha L. Ye. Dydaktychni umovy formuvannia polikulturnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Didactic conditions of Forming Multicultural Competence of Junior Schoolchildren]. Extended abstract of PhD dissertation (Theory of Education). Kharkiv, 2008. 25 p. [in Ukrainian].
10. Shaiuk O. Ya. Psykholohichni osoblyvosti formuvannia profesiinoi tolerantnosti u maibutnikh ekonomistiv [Psychological Peculiarities of Forming Professional Tolerance among Future Economists]. PhD dissertation (Pedagogical Psychology). Ternopol, 2011. 216 p. [in Ukrainian].
11. Shcherbakova A. V. Formuvannia polikulturnoi kompetentnosti u studentiv-medykiv u navchalno-vykhovnomu protsesi vyshchoho medychnoho navchalnoho zakladu [Forming Multicultural Competence Among Medical Students in Educational Process of the higher medical educational institution]. PhD dissertation (Professional Education). Starobilsk, 2015. 357 p. [in Ukrainian].